

РЕЦЕНЗИЯ

по дисертационния труд **„Влияние на възпаленията на средното ухо, прекарани в ранна детска възраст, върху развитието на комуникативните умения“** на **Анна Тодорова Андреева** за придобиване на ОНС „доктор“ в професионално направление 7.4. „Обществено здраве“, докторска програма „Логопедия“

от проф. Васил Хараламбов Стамов – дпн

1. Процедурно съответствие с нормативните актове

Докторантурата е осъществена в пълно съответствие с нормативните актове /ЗРАС, Правилник за приложението на закона; Правилника на ЮЗУ за развитие на академическия състав/. Налице са всички основания да се пристъпи към защита на докторската дисертация.

2. Лична биографическа информация, обучение, квалификация, професионална реализация и научна продукция

Анна Т. Андреева е родена на 06.09.1981 година. Завършва средно образование /биология, химия, разширено изучаване на английски език/ през 2000 година.

В ЮЗУ „Н. Рилски“ – Благоевград придобива ОКС „бакалавър“ по логопедия и слухово-речева рехабилитация /2000 – 2004г./. Продължава обучението си в ОКС „магистър-филолог“ английска филология /2006 – 2011г./ и ОКС „магистър – логопед“ логопедичен мениджмънт при гласови и плавностни нарушения на речта /2010 – 2012г./. Продължава обучението си в ОНС „доктор“ /2014 – 2017г./. Налице е определена професионална и научна ориентация.

След базовото си образование А. Андреева продължава професионалната си квалификация в 13 програми в страната и чужбина /2013 – 2016г./. Квалификационните дейности са предимно в областта на логопедията и слуховите увреждания.

Ползва 4 чужди езика: руски, английски, немски и нидерландски. Притежава компютърна грамотност.

Проявява творческа инициатива. Публикува в чужбина монографически труд с двама съавтори, като тя е първи автор. Има 14 публикувани статии. От тях самостоятелни са 4, в съавторство – 10 /в 2 – втори автор, в 1 – осми автор/; 1 - в реферирано списание, 3 – в нереферирани издания. Две публикации са в чужбина.

Има публикувани 4 резюмета на доклади: самостоятелни – 2, в съавторство – 2 /втори автор – 1, трети автор – 1/.

Участва в национални научни конференции с 13 доклада/ 8 – самостоятелни, 4 – първи автор, 1 – втори автор/ през периода 2008 – 2017.

Взема участие в научна конференция без публикуван доклад в Дъблин, Ирландия.

А. Андреева е цитирана в 1 публикация.

Участва по програма Еразъм през 2004 и 2017 година.

През 20016 г. има първа награда в конкурс на докторанти.

Членува в две научни организации.

Специализира в университети в Белгия /2010/ и Кипър /2015/.

Активно участва в 6 международни проекта /2006-2018/, в 4 национални /2013 – 2015/ и в 5 университетски /2010 – 2016/.

Рецензира 14 дипломни работи на студенти /2008 – 2017/. Има две съвместни публикации със студенти.

Води семинарни упражнения по 6 лекционни курса и практически упражнения – по 4.

Професионално се реализира като логопед /2005 – 2007/ и асистент по логопедия /2017/.

Общата оценка на А. Андреева по обучение, квалификация и научна активност е отлична.

3.Оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд „Влияние на възпаленията на средното ухо, прекарани в ранна детска възраст, върху развитието на комуникативните умения“ е разработен на 130 страници. Включва пет глави, научни приноси, библиография и приложения. Логиката на структурирането е приемлива, но

четвъртата и петата глава по съдържание се отнасят към трета глава. Литературният обзор е представен на 34 страници, изследването /дискусия, изводи, заключение, приноси/ е на 80 страници и библиографията – на 11.

Заглавието на темата се нуждае от редактиране и уточняване. „Прекарани в ранна детска възраст“ по-добре би стояло, ако се замени с „през ранна детска възраст“ без да се отделя със запетая. Нужно е и уточняване на понятието „комуникативни нарушения“ с „езикови комуникативни нарушения“. Всъщност те са смисловият център на дисертационната тема.

Уместно в началото на труда са поставени използваните съкращения, тъй като улесняват възприемането на текста.

А. Андреева акцентира върху недостатъчната литературна информация по темата. Така тя обосновава тематичния избор. Маркира точно проблемата за отклоненията в езиковото развитие на детето. Обаче центърът на темата не е информираността на родителите и професионалистите, а отклоненията в езиковото развитие на децата с прекарано възпаление на средното ухо и комплексното професионално третиране. Това показва, че докторантът пристъпва с ясна позиция към изследването на дефинирания предмет на дисертационния труд.

Литературният обзор акцентира върху три съдържателни аспекта:

- възпалението на средното ухо като фактор, който влияе върху соматичното и социалното развитие на детето;
- възпалението на средното ухо по ICF;
- характеристика на слуховото възприятие на акустически говорни стимули и акустически сигнали от обкръжаващата среда.

Докторантът представя с изключително точен професионален език резултатите от проучените литературни източници. Сочи, че епидемиологията на възпалението на средното ухо в България е сходно с установените стойности в другите страни по света. В Африка има по-високи стойности. Обобщените данни са представени в таблица 1. Маркирани са 13 фактора, които предразполагат към ОМ. Допълнителните уточнения за етиологията и патогенезата на ОМ по Bluestone /2007/ допълват картината.

Важен аргумент е маркирането на рисковите фактори в две групи: социални и соматически. Подробно са маркирани за всяка група.

А. Андреева извежда на преден план и съществуващото терминологическо разнообразие за ОМ. Съобщава информацията за етиологическите фактори, отразени в литературата. В таблица 2 представя класификацията на ОМ. Ценна е информацията за последиците от ОМ /фиг.2/. Резултатите от изследването на комуникативните езикови нарушения от различни автори са отразени в таблица 3. Те обслужват пряко темата на дисертационния труд.

Докторантът дава ценна информация за ICF и ICF-CY, които са представени графично на фигура 3. Те са представени във вид, който може да се ползва клинически, диагностически-идентификационно и терапевтически от специалистите за научни изследвания. Обобщената информация от А. Андреева е постижение на автора с висока степен на приложимост /таблици 4, 5, 6, 7/.

Проучените научни публикации са солидна база за разработване на дисертационната теза.

Мениджмънтът на експерименталното изследване е постижение на А. Андреева. Тя отбелязва, че в проучената литература не е намерила данни за откриване на деца с ОМ и за оценка на езиковото им развитие. От тук произтича и интересът ѝ към разработване и апробиране на методика за скринингово изследване на перцептивните умения на деца в предучилищна възраст с ОМ. От тази позиция авторът определя правилно целите на научното изследване:

- откриване на деца с риск за намален слух чрез родителска анкета;
- проучване взаимодействието на специалистите, които участват в ревалидацията на комуникативните езикови нарушения;
- разработване на скрининг тест за изследване разбирането на неречев и речеви акустически сигнали от децата в предучилищна възраст, в това число и деца с ОМ;
- установяване влиянието на ОМ върху комуникативните езикови умения на деца от предучилищна възраст.

Формулирани са 8 задачи, чието решение дава отговор на избрания проблем за изследване. Считам обаче, че формулирането на хипотеза /хипотези може да се направи след определяне на обекта и предмета на изследване. Задачите покриват изцяло темата на дисертационния труд. Ранжирането им е постижение на А. Андреева.

По-нататък при оценката на дисертацията ще следвам реда, по който докторантът е подредила текста.

Формулирани са 6 хипотези. Всяка хипотеза е в два варианта /потвърждение – отхвърляне/: анкета с родителите на деца с и без ОМ, взаимодействие на специалистите при откриване и терапия/ ревалидация на ОМ, разбиране на звукови стимули в тиха среда и на шумов фон от децата в ЕГ и КГ, разбиране на звукови стимули в ниско- и високочестотния звуков спектър от децата в ЕГ и КГ, разбиране на едно-, дву- и трисрични думи от децата в ЕГ и КГ, разбиране на едно-, дву- и трисрични думи на шумов фон от деца в различни възрастови групи.

Всъщност хипотезата по съдържание е влиянието на ОМ върху комуникативните езикови умения от деца с ОМ и без увреждания по показателите:

- разлики в отговорите на родителите;
- разбиране на звукови стимули в различна звукова среда;
- разбиране на думи в ниско- и високочестотния звуков диапазон , едно-две- и трисрични думи в ЕГ и КГ и в различни възрастови групи.

А. Андреева е определила правилно обекта и предмета на изследването. Подбрала е подходящ контингент от родители /330/, специалисти /108/ и деца с ОМ /50/ , в норма /50/. Спазено е условието за минимален брой на изследваните лица, за да е налице статистическа значимост на получените резултати. Обаче в методиката за изследване не следва да се дават конкретните данни, тъй като те са по съдържание към частта за анализ на изследователския материал /т.е. - към трета глава/.

Определен успех на докторанта е методиката за изследване. Използвани са апробирани в практиката тестове, апаратура и методи за статистическа обработка. Подробно са описани инструментите за експерименталното изследване: събиране, обработка, анализ и оценка. Те са илюстрирани във фигури /10-27/. Те са достатъчна гаранция за успешното провеждане на цялото изследване. Освен това целият комплекс е практически приложим в ежедневието на работещите на терен специалисти. Ето защо това може да бъде оценено като научен практически принос на А. Андреева.

Третата глава е сърцевината на дисертационния труд. Показани са получените резултати от изследването и е направена дискусия по тях.

На първо място са резултатите от анкетата сред водещи специалисти по ОМ. Преобладаващата част от тях констатира, че ОМ влияе неблагоприятно върху езиковото развитие и са за тясна колаборация със специалисти по логопедия.

Логопедите оценяват обективно влиянието на ОМ върху езиковото развитие на децата. Положително е отношението им към сътрудничеството с медици ОРЛ. Обаче случаите на насочване на деца с ОМ от специалистите по ОРЛ за логопедическа консултация са епизодически.

Детските учители показват умения за откриване на деца с намален слух. Боравят успешно главно с поведенческите маркери за тази цел / в рамките на професионалните им компетенции/. Те насочват тези деца за консултации към лекари ОРЛ и малко- към логопеди, поради липса на информираност за компетенциите на логопедите.

Научно обоснованият извод на А. Андреева е формирането на мултидисциплинарен екип от специалисти /фиг.39/ за работа с деца с ОМ.

Анкетата с родителите показва дефицит на профилактиката на слуховите нарушения у децата /фиг. 42/. Ето защо преобладаващата част от родителите не разпознават маркерите за намален слух /фиг.46/. Обезпокояващ е фактът за високата степен на информираност на родителите и ниската – за разпознаване на ОМ. На тази база А. Андреева препоръчва провеждането на скрининг тест в предучилищните заведения, за да бъде възможна ранната идентификация и своевременната интервенция за преодоляване на неблагоприятния ефект на ОМ върху езиковото развитие на децата.

Резултатите от скрининг теста за изследване на перцептивните умения на децата в предучилищна възраст по пет фактора представлява научен принос на доктората в условията на нашата страна. Нужно е да се отчете, че се интерпретират резултатите в ЕГ и КГ при прецизна статистическа оценка. Децата с ОМ в ранното детство се затрудняват при разбирането на неречеви акустически стимули в шумна среда /фиг.49/. Показателно е обаче, че докато при речевите сигнали няма статистически значима разлика между двете групи, то при речевите акустически стимули в тиха среда и шумов фон разликата е статистически значима. А. Андреева посочва и специфичните особености на децата с ОМ. Оценката за разбирането на думи с доминиращи ниско- и високочестотни говорни звукове показва статистически значима разлика между

ЕГ и КГ. Децата с ОМ допускат повече грешки. Потвърждават се резултатите от изследвания на други автори. Ето защо научният принос на А. Андреева е с ранг „потвърждение на научен/и факт/и“.

Резултатите от изследванията с псевдодуми показват интересна картина:

- няма статистически значима разлика в дискриминацията и интерпретирането на псевдодуми между децата от ЕГ и КГ ;
- откриват се статистически значима разлика между думите с преобладаващи ниско- и високочестотни звукове;
- в КГ няма статистически значими разлики;
- в ЕГ е по-трудна детекцията и имитирането на думи с преобладаващи високочестотни звукове.

А. Андреева проучва факторът дължина на думата /по брой срички/ на шумов фон. Установява статистически значими разлики между ЕГ и КГ. При трисричните думи няма статистически значими разлики, защото те са носители на повече акустическа информация. При псевдодумите открива същия резултат. Оценката е направена с теста на Ман-Уитни и на Уилкоксън. Статистически значими разлики са открити по показателя възраст. При шумов фон по-големи са затрудненията при 5-годишните деца. Значима е разликата между дискриминацията и повторението при трисрични думи. Данните показват, че честотата на епизодите на ОМ влияят върху комуникативните езикови умения на децата. И тук се потвърждават заключенията на други изследователи.

Обобщаващите дискусии от А. Андреева са направени в четвърта глава. Посочени са коя хипотеза /нулева и алтернативна/ се потвърждава за шестте хипотези. По съдържание тази част се отнася към трета глава.

В пета глава А. Андреева формулира своите заключения:

- при шумова среда говорната перцепция се влошава;
- най-големи затруднения при децата с ОМ има при високочестотните акустически стимули на шумов фон; най-трудни са кратките думи с доминиращи високочестотни звукове на шумов фон, честота на звуковия сигнал при ОМ по факторите шумов фон;
- разработеният скрининг тест е чувствителен при ОМ по факторите шумова среда, честота на звуковия сигнал и дължина на думата.

Петата глава също се отнася по съдържание към трета глава.

В заключителната част на дисертацията А. Андреева излага своята позиция за научните приноси в труда. Според мене ранжировката на приносите трябва да се прави в следния ред:

- нова научна информация , получена при изследването;
- потвърждение на данни от изследвания на други автори;
- приложение в практиката на научната информация, получена в резултат на изследването чрез разработването на съответния инструментариум.

От тази гледна точка научните приноси на А. Андреева могат да бъдат формулирани по следния начин:

1. Потвърждение на научна информация: ОМ оказва задържащо влияние върху комуникативното езиково развитие на децата в ранното детство.

2. Нова научна информация в условията на българска езикова среда за децата с ОМ:

- по разбирането на звукови стимули /неезикови и езикови/ в тиха среда и при шумов фон;
- по фактора акустическа честота;
- по стимули в ниско- и високочестотния звуков спектър
- по фактора дължина на думата според сричковата структура /1-, 2- и 3-срични думи/;
- по фактора възраст.

3. Приложен аспект: разработване на авторски скрининг тест, инструментариум за изследване на деца с ОМ: анкети за родители, ОРЛ специалисти, логопеди, детски учители; картинен материал за изследване.

При разработването на дисертацията А. Андреева е проучила голям масив от публикации по темата: общо 102 заглавия /16 на кирилица, 102 - на латиница, 2- интернет адрес/. Не е използвана литература на руски език, където има вековна традиция при изучаването на ОМ.

4. Заключение

Спазени са всички нормативни изисквания по процедурата, които произтичат от ЗРАС и подзаконовите актове във връзка с присъждането на научната степен „доктор“.

Докторантът А. Андреева е изследвала важен теоретически и практически проблем с голяма социална значимост. Проучила е богат

библиографски материал. Професионално представя ползваната информация. Изяснява точно характеристиките на ОМ. Познава документите на международни научни организации по този проблем. Това ѝ дава възможност да формулира дисертабилна тема и да разработи адекватен изследователски инструментариум. Показва умения да анализира и обобщава информацията. Подбрала е точен и статистически обоснован контингент за изследване. Провежда професионално изследователските процедури. Използва съвременни методи за регистрация, обработка, анализ и обобщение на емпирическите данни. Математико-статистическата обработка е прецизна и осигурява статистическа значимост на получените резултати. Докторантът се справя успешно с изследователските задачи на всеки етап. Дава отговор на формулираните хипотези.

По темата има 11 публикации: 7 – самостоятелни, 4 – в съавторство. Има награда от конкурс за публикации на докторанти.

Имам критични бележки:

1. Изводите и научните приноси са изведени в самостоятелни глави. Те по съдържание са неразделна част от трета глава.

2. Считаю, че в дисертацията липсват като доказателствен материал персонализираните данни за резултатите от изследванията /като емпирически материал/.

3.Методиката за изследването е обременена с конкретни данни, които по съдържание са неразделна част от трета глава.

Авторефератът отразява точно и пълно съдържанието на дисертационния труд.

Имам въпрос към докторанта:

Тъй като комуникативните езикови нарушения са цял комплекс от езикови субструктури моето питане е: Какво е специфичното влияние на ОМ и нейните последствия върху фонетическата, лексическата, граматическата и прозодическата субструктури на езика както през предучилищния, така и през следващите онтогенетически периоди от живота на личността със слухови увреждания?

Като отчитам неоспоримите научни достойнства на дисертационния труд на Анна Т. Андреева и наличието на научни приноси с ранг на нова научна

информация, потвърждение на научна информация от други изследователи и приложение на информацията в практиката

предлагам с убеденост на Научното жури да присъди научната степен „доктор“ на **АННА ТОДОРОВА АНДРЕЕВА** за дисертационния труд **„Влияние на възпаленията на средното ухо, прекарани в ранна детска възраст, върху развитието на комуникативните умения“** в професионално направление **„Обществено здраве“**, докторска програма **„Логопедия“**.

София: 22.01.2018 г.

Рецензент:.....

/Проф. Васил Х. Стамов- дпн/